

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

T.G.M. a jeho vize České republiky ve světovém demokratickém společenství (Kapitoly z Masarykovy filosofie českých dějin, demokracie a politiky)

T.G.M. and his vision of Czech Republic in a world democratic community (chapters from Masaryk's philosophy of Czech history, democracy and policy)

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Autor:

Lenka Angelisová

Praha 2018

Poděkování

Poděkování bych zde ráda věnovala prof. PhDr. Anně Hogenové CSc. za rady při psaní této bakalářské práce a za čas, který mi věnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou prací „T.G.M. a jeho vize České republiky ve světovém demokratickém společenství (Kapitoly z Masarykovy filosofie českých dějin, demokracie a politiky)“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Autor:

Lenka Angelisová

ANOTACE

Důvodem výběru tématu mé bakalářské práce bylo poznat názory prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a ideje, jenž stály u zrodu naší demokracie. Je samozřejmě důležité pochopit Masaryka i jako osobnost a problémy, se kterými se potýkal. Masaryk vzhledem ke svému vzdělání měl široký záběr působnosti, svoji roli chápal nejen jako teoretik – filozof, ale také jako praktik - politik velmi eticky a především komplexně. Témata, kterých se dotýkal tak často byla velmi „lidská“, dotýkající se jak dělníka, tak tehdejší buržoazie, nepsal spisy jen pro úzký okruh odborníků. Možná právě proto se stal obětí toho, proti čemuž mj. také bojoval – mýtu; a jeho myšlenky byly vykládány v různých obdobích porepublikového vývoje různě.

Masaryk chápal demokracii humanitně a nábožensky a jedině s přičiněním každého jednotlivého občana je možné vytvořit kvalitní společnost. V tomto byl zcela jedinečný – v neutuchající touze po člověku morálně lepším. Je pravda, že dnešní doba sice nezapomíná na Masaryka jako státotvůrce a neexistuje žádný „oficiální“ výklad jeho myšlenek. Ne vždy tomu tak bylo, Smutné ovšem je, že stav dnešní společnosti je v zásadním rozporu s tím, v co Masaryk sám věřil.

Ráda bych v této práci uvedla v této práci stěžejní myšlenky týkající se Masarykovy filozofie demokracie a v souvislosti s tím její vsazení v rámci střední Evropy na základě některých jeho spisů a sekundární literatury. Metoda zpracování této práce spočívá ve studiu a rozboru odborné literatury a dalších pramenů.

Klíčová slova:

Masaryk, demokracie, humanita, válka, mravnost

The reason for choosing the theme of my bachelor thesis was to get know the opinions of the first Czechoslovakian president T.G. Masaryk and the ideas that stood at the birth of our democracy. Of course, it is important to understand Masaryk as well as the personality and problems he faced. Masaryk, due to his education, had a wide range of competencies, he understood his role not only as a theoretician - philosopher but also as a practitioner - a very ethical and, above all, comprehensive policy. The topics he focused on were very "human", concerned both the worker and the then bourgeoisie, he did not write only in a narrow circle of experts. Perhaps, that is why he became the victim of what he fought for – myth and his ideas were interpreted differently in various periods of post-republican development.

Masaryk understood democracy democratically and humanely and he claimed that only with the work of each individual citizen is possible to create a quality society. In this theory, he was completely unique - in an unceasing desire for man morally better. It is the truth, that today is time, which does not forget Masaryk as a state-maker and there is no "official" interpretation of his ideas. It has not always been so sadly, however, the state of today's society is fundamentally inconsistent with what Masaryk himself believed in.

In this work I would like to present the main ideas concerning the Masaryk philosophy of democracy and its integration in Central Europe on the basis of some of its writings and secondary literature. The method of processing this work lies in the study and analysis of professional literature and other sources.

Keywords:

Masaryk, democracy, humanity, war, morality

Obsah

ÚVOD	7
1. T.G.M. a jeho život	8
2. Krize	15
2.1. Sebevražda	15
2.2. Náboženství a filozofie	18
3. Česká otázka	22
3.1. Idea humanitní	24
3.2. Reformace a národní obrození	25
4. Demokracie	27
4.1. Demokracie a teokracie	28
4.2. Demokracie a vnitřní politika	30
5. Masarykova vize České republiky ve světovém demokratickém společenství	34
5.1. Upravení hranic po první světové válce na základě demokratického míru	38
5.2. Poválečná Mezinárodnost Československa	40
5.3. Panevropa	41
Použitá Literatura	44
ZÁVĚR	46

ÚVOD

Tomáš Garrigue Masaryk byl státníkem světového formátu. Již nikdy od vzniku samostatného Československého státu se žádný státník nepřiblížil velikosti jeho formátu, co se týče šíře oblastí jeho působení. Nebyl to “jen” filozof a politik, ale především osobnost mravně inspirativní. Témata jeho neutuchající činnosti byla často velmi “lidská”, tedy nebyla určena jen úzkým akademickým kruhům, ale dotýkala se všech vrstev – věnoval se jak dělníkům, tak i tehdejší buržoazii, protože svůj úkol chápal i zcela individuálně, tedy že každý člověk se má podílet na vytváření lepší společnosti. Bez této víry v lepší, vyléčenou společnost, by Masaryk nejspíš nikdy nedosáhl takových výsledků, jakých dosáhl. A úkolem každého jednoho z nás má být snažit se naplnit ideál humanity, který se mu stal základem i pro jeho filozofii demokracie. Každý svoji drobnou prací přispíváme dílem k tomu, v jaké společnosti žijeme. Lze tedy s naprostou hrdostí říci, že v našem prvním prezidentovi se naplnil platónský ideál – filozof se stal i vládcem.

Nicméně při interpretaci jeho myšlenek v rámci pozdějšího vývoje republiky se často stával problematickým. Nejenže mu bývá vytýkána nesystematičnost, leckdy i nepochopení některých myšlenek, ale díky jedinečnému aktu založení státu a emancipace jeho obyvatel od rakousko-uherské monarchie se stal sám obětí toho, proti čemuž také bojoval – mýtu. Jeho myšlenky tak byly různě interpretovány až dezinterpretovány a jeho obraz dosahoval leckdy nebeských výšin, nebo naopak nížin. Především zde bylo období čtyřicetileté totality, kdy se o Masarykových myšlenkách moc nemluvilo, jeho spisy se příliš nevydávaly. Čest některým výjimkám. Bylo to období, kdy se Masarykovy politické činy vykládaly pro potřeby tehdejší stranické garnitury. Polistopadový vývoj republiky v rámci demokracie by měl alespoň občas vybízet k otázkám po Masarykových ideálech.

1. T.G.M. a jeho život

Tomáš Garrigue Masaryk se narodil 7. března 1850 v Hodoníně do rodiny kočího a panské kuchařky. Protože se rodina velmi často stěhovala, působil Masaryk na různých školách. Základní školu začal studovat v Hodoníně, dostudoval v Čejkovicích, kde rodina pobývala do roku 1862. V roce 1861 začal studovat dvouletou reálnou školu v Hustopečích. Protože jako teprve třináctiletý neměl věk na to působit na učitelském ústavu, začal se učit ve Vídni na uměleckého zámečnicka. Poté studuje rok v Čejčce na kováře a pak následuje studium na gymnáziu v Brně.

Masaryk projevoval už od raného dětství velkou bystrost a zájem o studium, četbu a znalost jazyků. Nebylo divu, že si toho všiml i jeho učitel na základní škole a naléhal na rodiče, aby ho dali na další studia. Z jeho učňovského období ve Vídni je známa historka, jak utekl, protože mu spoluučeň ukradl jeho oblíbené knihy.¹ Jeho snahy ale ovlivnila především matka. Byla kultivovanější než otec a chtěla z něj mít "pána". Navíc byla velmi nábožensky založena (katolička), proto lze říci, že formovala i jeho celoživotní náboženské cítění. Jeho jazykové znalosti se také formovaly v rodině, protože otec byl původem Slovák a matka měla německé kořeny. Na reálné škole se ovšem sám z vlastní vůle začal učit latinu a francouzštinu. Klíčovým se pro něj stává působení na gymnáziu v Brně, kde byl přijat za domácího učitele syna policejního ředitele Le Monniera. Když se Masaryk dostal do sporu s ředitelem gymnasia, protože opakovaně odmítal jít ke zpovědi, Le Monnier mu navrhl, aby s jeho rodinou odcestoval do Vídně, kam byl přeložen. Masaryk tam odjel, začal studovat Akademické gymnasium a nadále doučoval jejich syna. Po maturitě chtěl původně studovat Orientální akademii a věnovat se diplomacii, nicméně zjistil, že dveře tohoto ústavu jsou otevřeny jen pro šlechtické synky. Rozhodl se proto pro studium filozofie. V roce 1876 byl připuštěn k doktorské zkoušce a jeho práce se jmenuje „Das Wesen der Seele bei Plato. Eine kritische Studie vom empirischen Standpunkte”.

¹ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 25. ISBN 8070230444

Posudek vypracoval Franz Brentano a Masaryk odpromoval. V roce 1876 se na ročním pobytu v Lipsku seznámil se svoji budoucí ženou, Američankou, Charlotte Garrigue Masaryk. V roce 1876 se s ní oženil. V tom samém roce obhájil ve Vídni habilitační práci “Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty” a začal jako docent přednášet na Vídeňské univerzitě. Jeho témata byly především Platón, Aristoteles, Hume, Kant, Comte a Mill. V letech 1881 – 1882 přednášel Úvod do dějin filozofie, nicméně texty těchto přednášek nejsou známy.²

V letech 1879 a 1880 se mu narodily děti – první, dcera Alice a pak syn Herbert. Masarykovi trpěli ve Vídni finančními problémy, Masaryk se zadlužil a těžko to splácel. Dostal nabídku přestěhovat se do Prahy a působit jako soukromý docent s příslibem, že za tři roky bude profesorem. Jejich finanční problémy se také potom “vyřešily” odkázaným dědictvím po Masarykovu studentovi Isidoru Fleschovi, jenž se v roce 1883 zastřelil, protože trpěl depresemi. Zdědil tak 62 tisíc zlatých, splatil dluhy a celá rodina se přestěhovala do lepšího bytu. Masaryk ovšem nikdy neměl vyloženě majetnický vztah k penězům, bral je jako prostředek k pomoci bližním nebo “trvalé věci kulturní”³ Mezi přátele, jenž jej chodívali v Praze navštěvovat patřili J. Goll, O. Hostinský, J. Gebauer, V. Náprstek nebo J. V. Sládek.

V Praze přednášel o Blaise Pascalovi a Humeovi. Skepse Humeova mu sice imponovala, nicméně Blaise Pascal mu byl bližší, protože předpokládal existenci Boha. “Když mě studentský spolek, myslím Jungmann, požádal o přednášku, mluvil jsem jim o Blaise Pascalovi, abych jim na něm ukázal, že náboženství není mrtvé, jak se říkalo podle německého liberalismu, ale že je potřebou lidského srdce; bil jsem do toho liberalistického

² OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 39. ISBN 8070230444.

³ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 100. ISBN 802020170x.

indiferentismu. Pro tehdejší vzdělance bylo náboženství odbytou věcí a stěží chápali, že se jím někdo může vážně zabývat.”⁴

Masaryk si již na samém počátku kladl otázku po poznání světa za cílem „prospět odvěkým snahám člověka po stále lepším životě ve svobodě.”⁵ To později rozvinul v díle Základové konkrétné logiky z roku 1885, kde podal pokus o klasifikaci a organizaci věd za účelem předvést nauku o podmínkách přesného vědeckého poznání.

V roce 1883 zafinancoval časopis na podporu rozvoji české vědy Athenaeum, stal se redaktorem a působil tam do roku 1888. V této době vrcholily spory o Rukopisy a časopis Athenaeum se stal také dějištěm těchto sporů. Tento spor rozdělil na více než sto let českou veřejnost laickou i akademickou a stal se bojem nejen o českou “minulost”, ale také o povahu národního obrození. V době, kdy byly Rukopisy “objeveny” V. Hankou se za jejich pravost postavili například Palacký, Jungmann nebo Šafařík. Masaryk stál po celou dobu proti pravosti Rukopisů a spolu s ním řada dalších – J. Gebauer, J. Goll, O. Hostinský, A. Kraus, J. Král, A. Seydler, J. Polívka, M. Opatrný, J. Peisker. Na straně druhé stáli J. Grégr, Hattala a lidé kolem Národních listů a Osvěty nebo F.L. Rieger. Když Masaryk nechal na popud Gebauera v Athenaeu vytisknout článek o falzifikátech, začal namísto věcné vědecké kritiky čelit osobním sporům a urážkám. Už v tomto sporu projevil Masaryk, že je osobnost, které jde o jasné vědecko-kritické stanovisko namísto slepého vlastenčení: “Pro mne otázka Rukopisů byla v první řadě otázkou mravní – jsou-li podvržené, musíme se z toho před světem vyznat. Naše hrdost, naše výchova nesmí spočívat na lži. A pak: ani svou vlastní historii jsme nemohli správně poznat, dokud jsme klopýtali o vymyšlenou minulost.”⁶

⁴ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 102. ISBN 802020170x.

⁵ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 56. ISBN 8070230444.

⁶ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 107. ISBN 802020170x.

Rukopisné boje Masaryka a okruh jeho přátel intelektuálů vtáhl do politiky. Patřili tam Kaizl, Kramář, Heyrovský nebo Rezek. Spojovaly je ideály zlepšit poměry v politice, v žurnalistice a na univerzitě. Říkali si “realisté”.⁷ Vstoupili tak do strany mladočechů a v roce 1891 se Masaryk stal poslancem říšského sněmu v jihočeských okresech. Působil tam dva a půl roku, pak složil mandát a odešel do Prahy. Z té doby je též známý spor o Husův pomník u Národního muzea. Když se Schwarzenberg vyjádřil o husitech jako o tlupě lhářů a zlodějů, Masaryk vydal článek v časopise Čas na obranu husitství.⁸

V roce 1893 odchází zpět do Prahy, kde se věnuje knihám Česká otázka, Naše nynější krize a Jan Hus. Tyto knihy vyjadřují Masarykovu národní filozofii a otevírají téma nosného bodu českých dějin v humanitě, které později Masaryk rozvíjí ve své filozofii demokracie. Tím započal spor o smysl českých dějin, nejprve s historiky Jaroslavem Gollem a Josefem Pekařem, později s dalšími např. se Zdeňkem Nejedlým. Zatímco Masaryk chápal dějiny idealisticky, zatímco historikové empiricko-pozitivisticky. Emmanuel Rádl správně poznamenal, že Masaryk chápal dějiny jako něco, z čeho je třeba se poučit, a v národním obrození šlo o solidaritu s češtvím, tedy byli solidární i s husitstvím.⁹ “Jsouť velice na omylu ti, kdo se domnívají, že válečné ony zázraky , které způsobili předkové naši v nepokojích husitských, záležely v jakémisi zběsilém zuření, bouchání a třískání rozsápaných divochů (jakož je líčiti bohužel odedávna vešlo v obyčej), a ne raději v jaré nadšenosti ducha pro idey, ve mravní zachovalosti a vyšší osvětě národu našeho.”¹⁰

⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 107. ISBN 802020170x.

⁸ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 263. ISBN 8070230444.

⁹ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987, s. 42.

¹⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Palackého idea národa českého*. Páté (čtvrté knižní) vyd. Praha: Čin, 1947, s. 19.

Další Masarykův spor se odehrával v letech 1899 a 1900 a Masaryk v něm se v něm opět ukázal jako ten, kdo bojuje za vědeckou pravdu. Když v roce 1899 bylo u Polné objeveno tělo Anežky Hružové, byl z vraždy obviněn a odsouzen Leopold Hilsner, židovský mladík. Na místě činu bylo nalezeno tratoliště krve a celému zločinu byl přičítán charakter rituální vraždy. Masaryk ohledal místo, provedl detektivní práci a soudní řízení bylo obnoveno a následně byl rituální charakter byl vyvrácen. Masaryk v době obnoveného řízení opět čelil tlaku široké veřejnosti a svých studentů¹¹

V roce 1900 zakládá Masaryk Českou stranu lidovou (realistickou, později přejmenovanou na pokrokovou) spolu s Františkem Drtinou, Edvardem Benešem a jinými, kde působil až do roku 1914. Za cíl si vytyčili demokratizaci státu a národní pokrokovou politiku. Co se týče pozice českého státu v rakouském mocnářství, stále ještě zastával stanovisko Palackého, jak ho formuloval v *Ideji státu rakouského*. tj. český stát udržet ve federaci s Rakouskem, zrovnoprávnění rakouských zemí. Poslání rakouské říše Palacký spatřoval v poskytnutí národům střední Evropy společný domov a ochranu před vnějšími hrozbami.¹² Přesto už v tu dobu byl Masaryk na pochybách, zda je možná reformovatelnost Rakouska, které neplnilo své hospodářské a sociální úkoly. Začíná se poprvé domáhat přirozeného práva, které naplní právo historické na samostatnost národa.¹³

V roce 1907 je opět zvolen do říšské rady za stranu pokrokovou, kde působí až do vypuknutí první světové války. V té době Rakousko několikrát ukázalo, že reforma opravdu není možná a že nadále bude udržovat politiku silou (anexe Bosny a Hercegoviny), což vzalo českému národu i Masarykovi chuť dál vyjednávat. Masaryk posléze žádá jazykovou rovnoprávnost na úřadech a samostatnost českého státu. Neúspěšně.

¹¹KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. s. 39.

¹²KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. s. 43.

¹³KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. s. 50.

Po vypuknutí první světové války 28. 7. 1914. se rozhodl odjet do exilu s dcerou Olgou. V Ženevě přednesl projev k pětistému výročí upálení Mistra Jana Husa, čímž vyhlásil boj proti Rakousko-Uhersku. V domácím prostředí vznikla odbojová organizace, tzv. Maffie, která podporovala Masarykovu činnost v zahraničí – členy byli Edvard Beneš, Karel Kramář, Alois Rašín, Josef Scheiner nebo Přemysl Šámal. V říjnu 1915 vznikl v zahraničí Český komitét jako centrum zahraničního odboje a 14. Listopadu Komitét vyhláší úsilí o zřízení samostatného československého státu. V únoru 1916 se přetváří v Československou národní radu.

V roce 1917 přispěly dvě události k Masarykovému zájmu vytvořit československé legie z válečných zajatců – ruská revoluce a americké vyhlášení války Německu.¹⁴ Nejdříve jel do Ruska, kde jednal s ministrem zahraničí Miljukovem o vytvoření legií. “Ve Francii, kde zajatých Čechů nebylo, hlásili se kolonisté, převážně dělníci, do francouzské armády, k boji proti Rakousku. Později tvořili dobrovolné oddíly v jednom pluku. Když se stejný pokus stal v Rusku, cejchovala to carská vláda jako zradu na císaři Františku Josefovi. Přihlášky zajatců odmítala, takovým zrádcům by se prý nemohlo důvěřovat. Vždyť, co je to legitimita? Císařové se podporují, I když proti sobě bojují. Až když car padl a přišel Miljukov, kterého jsem znal od dřívějška, dostali naši zajatci dovolení organizovat se a bojovat. Ale už 1914 zřizovaly se zvláštní oddíly v armádě Čechů a Slováků v Rusku usedlých.”¹⁵ Po bitvě u Zborova 2. Července 1917, kde se československá střelecká brigáda vyznamenala, se legie přesouvají na západní frontu.

Když Masaryk dorazil v květnu 1918 do Washingtonu, čekalo ho velkolepé přivítání. Jeho krajané ho vítali již jako presidenta Československé republiky. Prezident Wilson Masaryka přijal až po šesti týdnech. Rozhovor byl velice rozpačitý, protože Masaryk se zabýval otázkou, kam přesunout legie a jak rozbít Rakousko - Uhersko a Wilson se obával bolševismu. Masaryk v té době sjednával zárodek Spojených států evropských. Ve Philadelphii byl zvolen prezidentem Evropské demokratické unie a jejím

¹⁴ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987. s. 94

¹⁵ LUDWIG, Emil: *Duch a čin: rozmluvy s Masarykem*. Praha: Čin, 1935. Knihovna Tvůrčové a díla, s. 133.

jménem podepsal prohlášení. Vypracoval Prohlášení nezávislosti (Washingtonská deklarace) a poslal ji do Bílého domu. Prezident Wilson 18.10. Prohlášení přijal a ztotožnil se s ním, zároveň odmítl kompromis císaře Karla. Rakousko – Uhersko kapitulovalo a 28. 10. československý národ učinil převrat. Masaryk se vrátil do vlasti až před Vánoci.

V roce 1921 těžce onemocněl a jako svého nástupce určil Edvarda Beneše. To se dotklo Karla Kramáře, který se pak proti Masarykovi spojil s fašistickým Gajdou. Na Masaryka byl také spáchán neúspěšný pokus o atentát bělogvardějským běžencem Gorgulovovem, který pak odjel do Francie, kde zastřelil francouzského prezidenta.

Když přišla hospodářská krize, nastaly v zemi konflikty, největší byl 4. února 1931 u Duchcova, kde došlo na příkaz ministra vnitra (Slávik) ke střelbě, kterou komunisté připisovali Masarykovi. Masaryk se spojil se Slávikem a vyjádřil rozhořčení. Když se v listopadu střelba opakovala znovu, Slávik ve vládě skončil. Krize s sebou přinesla nástup hitlerismu, proti kterému Masaryk hned obrátil pozornost. Dokonce kvůli tomu jednou do Lán pozval jasnovidce Hanussena, kterého krátce poté Hitler nechal zastřelit.

V roce 1934 ho zasáhla mrtvice a ochrnul na polovinu těla, jmenoval Edvarda Beneše následníkem a abdikoval. Po další mrtvici 14. září Masaryk umírá. Byl zvolen do prezidentského křesla celkem čtyřikrát.

2. Krize

Lze s jistotou tvrdit, že Masarykovým ústředním tématem, kterým se zabýval prakticky celý život, nebo aspoň z tohoto tématu vycházel, byla krize. Přelom devatenáctého a dvacátého století byl krizovým obecně – lidstvo poznalo touhu po svobodě a demokracii skrze revoluce 19. Století, které byly ve většině zemích potlačeny a stávající systémy duchovní a politické již přestaly plnit svou funkci a lidem byly tak víceméně násilně vnucovány. Staré se potýkalo s novým. Krize donedávna funkčních systému se tak projevovala ve všech oblastech lidského žití – ve vědě, vzdělání, v náboženství, v obecné morálce. Filozofické systémy, které sloužily jako opěrné body násilných teokracií posílily jen bujení novodobých materialistických koncepcí - socialismu a liberalismu, které Masarykovi také nenabízely žádná řešení. Člověk se odklání celkově od starého světonázoru a na místo Boha staví sám sebe a vrhá se tak do bezedné studnice vlastního ega a prázdnoty, která nemůže být nikdy vyplněna. Diagnóza těchto problémů bylo vždy něco, co Masaryka bytostně přitahovalo...

2.1. Sebevražda

Tématem, o němž by se dalo hovořit jako o ústředním, protože se jím zabýval prakticky po celý život, bylo “krize moderního člověka”. Začal se jím zabývat již ve své habilitační práci “Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty”. Je to práce sociologická a velmi dobře zpracována. Zkoumá v ní nárůst sebevraždnosti v moderní době a snaží se dobrat závěru, jaké jsou to příčiny, co lidi dohání k ukončení života vlastní rukou. Podle Masaryka jsou to příčiny způsobené “jednak přírodou, jednak člověkem samým.”¹⁶ Příčiny jsou dle něj mají charakter “disponující” nebo “determinující” k sebevraždě. Přírodní jevy Masaryk určuje jako “disponující”, tedy ne vedoucí přímo k sebevraždě, pokud nejsou spojeny např. se změnami fyziologickými nebo morfologickými

¹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 5.

a vychází i z toho, že “u nevzdělaných národů, mezi divochy, sebevražda se vůbec nevyskytuje, a přece jsou právě tito lidé nejvíc vystaveni vlivům přírody; naproti tomu shledáváme ji u vzdělaných a jenom u vzdělaných, především u Evropanů.”¹⁷ Ale ani tam nelze hovořit o příčině sebevraždy, neboť vzdělané národy díky vědě mohou čelit přírodním jevům daleko snáze.

Co se týče druhého typu sil, tedy sil “působení fyzické a duševní organizace lidské”, zkoumá Masaryk pět typů: fyzické poměry tělesné organizace, fyzické poměry duševní organizace, poměry obecně společenské, poměry politické, poměry hospodářské a poměry duševní vzdělanosti (rozumová, mravní a náboženská výchova: životní názor vůbec).¹⁸ Při zkoumání poměrů dospívá Masaryk k názoru, že klíčovou roli hraje vzdělanost a ostatní poměry mohou být opět jen disponujícími k sebevraždě v čistě individuálním smyslu. Čím je člověk vzdělanější, tím více se zabývá svým nitrem, na rozdíl od člověka primitivního, který chápe vše skrze své smysly a jeho světem je pouze svět vnější. Člověk primitivní je tedy člověk objektivní a člověk vzdělaný je člověk subjektivní.¹⁹

Sebevražda je čin morální, tedy hraje v něm roli nejen rozum, ale i vůle.²⁰ Sebevrazi žijí často nemravným životem, který pramení ze ztráty víry v lepší život a neochoty podílet se na tomto. Přestože je vzdělanost na vzestupu, z většiny se jedná o “polovzdělanost”, která je největším nebezpečím této doby. Tím je mu vzdělání rozumové bez dostatečné opory v mravním světonázoru; vzdělání, jenž člověku nedává chuť do života, ho ale činí nešťastným. Masaryk tak dává do přímé souvislosti vzrůst vzdělanosti s mravním úpadkem společnosti - „jsme příliš rozumni, abychom byli dobrými, a příliš špatní, abychom byli

¹⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 17.

¹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 5.

¹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 159.

²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 77.

úplně moudrymi.²¹ Nelze ovšem přičítat vinu vzdělání jako takovému., polovzdělanost se vyskytuje ve všech stupních vzdělání. To jen otevírá cestu k touze po poznání světa, která když není zároveň umravňována světovým a životním názorem, může mít zhoubný vliv ve zjištění, že příčinou nespokojenosti s životem je “já”. Takto subjektivní člověk páchá sebevraždu, zatímco člověk objektivní, primitiv, se dopouští vraždy, války, revoluce.²²

Světový názor souvisí s celkovou pozitivní naladěností vlastní přirozenosti k bytí a vytváří soud o světě a o pozici “já” v něm. Ten, pokud není opřený o transcendentní princip, dává člověku svobodu k smrti. A náboženský princip se vytrácí, je postupně od středověku nahrazován náboženským indiferentismem, který vnímá Masaryk jako mnohem horší než ateismus.

Ztrátu světonázoru Masaryk pozoruje i ve vývoji literatury v 18. a 19. století a filozofie. Moderní titanismus, rys literatury z této doby mu poskytuje stejné poznání jako věda, že se jedná o symptom téhož – ztráty světonázoru.²³ Boj filozofie a vědy s náboženstvím nevnímá ovšem jako důsledné vymanění se z náboženskosti, leč naopak. Vývoj filozofie od skepse, Humem počínaje, je mu potvrzením, že filozofie se s náboženstvím neustále potřebuje vyrovnávat, byť je to dle Huma skrze teismus filozofický nebo dle Kanta, ve kterém spatřuje polovičitost, ze které vyplývá, že “rozum nemůže dokázat existence boží, ba dokazuje, že ta idea nemá při mém bádání žádné objektivní platnosti, jsou nanejvýše ideou metodologickou, napomáhající naše poznatky ucelit a sjednotit - to tedy platí pro teorii, zároveň však platí prakticky, že tento Bůh je být musí a že ovšem má platnost objektivní jakožto ideální bytost mimo mne a nade mnou, jejížto

²¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 89.

²² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. České vyd. Praha: Čin, 1930, s. 159.

²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. 2. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2000, s. 18 ISBN 808614086.

příkázání musím plnit.”²⁴ A je mu tedy i potvrzením jeho vlastního tvrzení, že moderní člověk se nachází v krizi, která je projevena vývojem racionalismu na úkor náboženského vědomí, ale příčinně vzniká vývojem náboženským samotným. Masarykovi je však krize ztráty světonázoru obdobím přechodným. Nepochybuje, že to není konečná fáze lidství.

2.2. Náboženství a filozofie

Masaryk tvrdí, že se ocitáme v krizi – je to krize náboženství i vědy samotné. Přestože v současné době se krize jeví jako úpadek, Masaryk věří v její přechodné období, které musí vyvrcholit v ustanovení “pravého” náboženství. Když hovoří Masaryk o náboženství, hovoří o křesťanství. Náboženství pro něj není církev ani teologie. Krize se projektuje i ve vzájemném vztahu organizace náboženství - církve, a organizace společnosti – státu, které jsou staletými pevně spjaty a ovládají celý život.

Vývoj náboženství Masaryk chápe jako boj mýtu a vědy, ale zároveň také jako jejich součinnost. Řecká filozofie v době Sókratově dala vznik monoteismu z polyteismu a Platónem se monoteismus ustálil. V době kdy pohanství bojovalo proti křesťanství se křesťanská teologie budovala pomocí řecké teologie. Politickým a územním rozdělením římské říše na Východ a Západ se dle Masaryka rozdělilo i křesťanství. Na Západě scholastika poté začala hájit rozumem teologické pravdy a prosazovala je absolutisticky, vznikla teokracie, což následně uškodilo pozici církve. Středověká církev svou absolutistickou formulací názoru na svět dala za vznik reformaci, renesanci a humanismu . Jak reformace, tak i protestantismus posílil vliv státu nad církví, neboť v prvním případě stát pomáhal katolické církvi s protireformací a v protestantských zemích byl stát pánem

²⁴MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. 2. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2000, s. 56 ISBN 808614086.

těchto nových církví. “Protestantismus byl více demokratický, katolicismus aristokratický.”²⁵

Náboženství dle Masaryka není ani teologie, ani církev, ale vztah k sobě samému, lidstvu obecně a Bohu. Ale není to mravnost jako taková, mravnost je v náboženství již obsažena. Masaryk sice připouští, že mravnost může existovat i bez náboženství, ale v náboženství tento vztah teprve dosahuje své plnosti.²⁶ Náboženství mu není ani teismus, pokud není spojený s vírou v nesmrtelnost duše. Teismus chápe racionálně jako filozofický termín, jako uvědomění si teleologie a sám se za teistu považuje. To, že “věčné věčnému nemůže být lhostejné”²⁷ vyjadřuje Masaryk pojmem “sub specie aeternitatis”, což je uvědomělou spoluprací na plánu Prozřetelnosti skrze poznávání řádů světa, pozorováním a věděním, protože jen díky kauzalitě jsme schopni předvídat a plánovat. Náboženstvím se teismus stává tehdy, “když je uvědomělým a procítěným osobním poměrem člověka k božství a skrze božství k bližnímu a světu.”²⁸ Tento poměr vystihuje ve své dokonalosti osoba Ježíše, jenž je Masarykovi středobodem jeho víry. Když mluví o Ježíši, nemá na mysli Ježíše jako jednu ze tří hypostazí Trojice, jako božskost. Nikoli Kristus, ale Ježíš – prorok, jako lidská bytost, která svým dokonalým vztahem k bližním a Bohu zároveň naplnila ideál lidství. Jeho přikázání “Miluj bližního svého jako sebe samého” je Masarykovi základem opravdové mravnosti. Znamená starost o sebe, aby člověk uskutečňoval individuálně plán Prozřetelnosti, aby pečoval upřímnost, sebeúctu a neobtěžoval druhé. Cit sympatie k bližnímu je člověku daností, nepotřebuje ospravedlňovat, “Ale může být zesilován, prohlubován, šlechtěn: náboženství, hlavně

²⁵ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 280. ISBN 802020170x.

²⁶ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 292. ISBN 802020170x.

²⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 247. ISBN 802020170x.

²⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 254. ISBN 802020170x.

náboženství Ježíšovo, je kultura lásky. Náboženství spojuje člověka s člověkem nejen přirozenou sympatií, nýbrž tou společnou atitudou k Bohu, k životu, k světu, nebo jak se říká, k osudu.²⁹ Protikladem tohoto je xenofobie, nesnášenlivost, fanatismus, šovinismus – politický, vědecký, sociální, nacionální.³⁰

Determinismus tedy Masarykovi není rezignací na vlastní osud, právě naopak. Na základě determinace je teprve možná skutečná svoboda a odpovědnost. Determinace tedy předpokládá svobodnou vůli. Masaryk popisuje teismus takto: "Důvěřuji v Prozřetelnost. Je-li Bůh, to znamená všemohoucí, vševědoucí, je logicky nemožné, aby tento veliký duch – nebo jakkoli ho jmenují – neměl plán vesmíru. Je to jistě plán krásný, veliký, člověk do něho nemá co mluvit a nesmí se opovážovat být nadběhem. To je věc boží, it is his business. Já nemohu ani říct, že rozumím sobě, svému vlastnímu životu. Ani tušení. Jen přibližně se mohu v ústrojí světa orientovat. Plán mně není dán jako komando: problém synergismu. Představuji si, že jsem dělník boží, já pracuji na jeho plánu. Je to jeho plán, abych já spolupracoval. Člověk musí usilovat být Bohu podoben: to znamená musím jít tím směrem, pokud světu a historii rozumím. Já jsem neměl nikdy docela jasný a do detailu vypracovaný životní plán pro budoucnost, vždycky jen a peu přes směr. Tak se člověk může občas dát jinými cestami."³¹

Ze vztahu k božské Prozřetelnosti plyne vědomí vlastní nedokonalosti fyzické i mravní, pokory. "Žijeme ve věčnosti teď a tady" – již v tomto světě máme poznávat vědecky a díky tomu poznávat, co je dobré. Pravá věda a pravé náboženství si neodporují, ale take dosahují pravé plnosti ve své vzájemnosti.

Náboženství si s filozofií a vědou přirozeně neodporují, ale jeho ustrnulé formy na církevním dogmatismu, které nebylo sto stačit vědeckému myšlení daly v minulosti za

²⁹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 266. ISBN 802020170x.

³⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 266. ISBN 802020170x.

³¹ LUDWIG, Emil. *Duch a čin: rozmluvy s Masarykem*. Praha: Čin, 1935. Knihovna Tvůrcové a díla, s. 227.

vznik na poli vědy racionalistické filozofii a skepsi, na poli náboženství pak emancipaci ve formě reformace. Masaryk byl odpůrcem skepse, překonával ji vírou v Boha. Ve filozofické terminologii to vyjadřoval slovem “konkrétismus”, což je jednota citu, vůle a rozumu a smyslů, odmítnutí všeho neempirického a nadempirického, požadavek na vědecký výklad světa

3. Česká otázka

Masaryk, již se zkušeností z politické dráhy, sepsal mezi lety 1895-1896 práce souhrnně se zabývající tématem “Česká otázka”. Téma to nebylo nikterak nové, již v 18. a 19. století se jím zabývala řada českých myslitelů a otázka měla ve své podstatě význam “Jak fungovat pod Rakouskem”. Zatímco naši buditelé z 18. a 19. století řešili otázku především z hlediska jazykového a státoprávního, Masaryk hledal hlubší princip národní identity.

Na konci 19. Století došlo k velkému rozvoji industrializace a s tím spojeným přesunem do větších měst, tedy i vznik občanské společnosti. Dochází k hospodářskému vzestupu, národnímu a kulturnímu. Co se týče průmyslu, tvořili jsme v té době asi šedesát procent průmyslu Rakouska-Uherska.³² Velký vliv mělo rozdělení university na českou a německou roku 1882 a o rok později zrovnoprávnění češtiny a němčiny jako úředních jazyků. Tyto všechny faktory vyvinuly z Čechů sebevědomou národní společnost. Důležitá jsou i specifika středoevropské industrializace. V porovnání ze západní Evropou byla opožděná, bylo také méně velkoměst, menší podíl velkoprámyslu a menší podíl proletariátu. Na industrializaci se podílely středně velké firmy, maloměsto a průmyslové vesnice.³³ To dávalo české společnosti rys maloměšťáctví a většího nacionalismu než v západní Evropě. Politické postavení však neodpovídalo ekonomickému postavení české společnosti v rámci Rakouska-Uherska. Jednalo se především o to, že politický systém Rakouska-Uherska omezoval vzestup určitých vrstev a tříd a jejich představitelů při politické činnosti.

³² HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 24. ISBN 8071066206.

³³ HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 25. ISBN 8071066206.

Masaryk se proto snažil o prosazování ducha, což lze nazvat „nepolitickou politikou“³⁴, kdy mu šlo především o kultivaci národa skrz vzdělání, rozvoj občanské odpovědnosti a vnitřní kvality národa, který by byl schopen se vyrovnat s okolním světem. Proto už de facto v této době formuluje již koncepci demokracie založené na vnitřní kulturní kvalitě národa, pevnosti mravního a náboženského přesvědčení, přestože v této době ještě neusiluje o státní samostatnost. V této době se plně ztotožňuje ještě s názorem Františka Palackého z roku 1865 a uznává funkci Rakouské monarchie jak ve vnitřní vnější politice, ale je potřeba ji reformovat a reforma tak musí začít u každého z nás.³⁵

Bez zajímavosti v souvislosti s tématem Česká otázka ani jeho působení v realistické straně, kterou založil. Stejně jako humanita, demokracie, tak realismus byl jeho celoživotním programem. Realismus bylo pro něj zkoumání faktů, ale nikoli z hlediska pozitivistického (jen), ale zahrnovalo stanovisko konkrétní, tedy konkrétismus. Tedy, jak jsem již uvedla – rozum, cit a smysly v jednotě. V úkolech politiky měl tedy za cíl na základě kritického poznávání faktů dospívat k jednáním, která vedou ke konkrétním závěrům jako protiklad k polovzdělanosti, polovičatosti – tzn. čistě akademické vzdělanosti bez účelnosti nebo naopak omezenému vzdělání.³⁶ Svůj realismus zakládal na dvou složkách – filozofii Platóna a Augusta Comta. Platónská složka realismu vychází z toho, že humanita, demokracie, svoboda a nesmrtelná duše jsou ideje a jejich platnost je tedy nadčasová. Nejsou to výtvořky, ale nutný předpoklad dějin a vše jim má být podřízeno. Druhou složkou Comteovská vychází z úcty ke skutečnosti přírody i lidské, orientace na fakta a na vše smyslově poznatelné.³⁷ „Ano – poznávat, konstatovat fakty je veliká

³⁴ HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 28. ISBN 8071066206.

³⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 207 ISBN 8090265936.

³⁶ HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 24. ISBN 8071066206.

³⁷ HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 24. ISBN 8071066206.

přednost realismu, ale faktem není pouze kámen, nýbrž i cit, faktem není pouze hmota, ale především nehnota, myšlení, cítění, chtění.³⁸

3.1. Idea humanitní

„Humanita znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším bratrstvím: humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.“³⁹

Masaryk Českou otázku a později i filozofii demokracie vůbec opíral o ideu humanitní z hlediska dějinného jako mravní duchovní princip, který se prvně zrodil v naší české reformaci Jana Husa a ještě dokonaleji ho převedl Petr Chelčický a Jan Amos Komenský. Na stejnou humanitní ideu pak navázali národní obrozenci (Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček) ve snaze o náš národní program. „Ideál humanitní, základní a stěžejní idea, vedoucí všecko úsilí buditelské obrodni, je idea naší reformace: humanita je jen jiné slovo pro Bratrství a na této myšlence zejména Palacký budoval náš program národní.“⁴⁰

Masaryk chápal ideu humanitní jako mravní a náboženskou ve smyslu novozákonním, z čehož vyplývá i národnostní charakter této ideje. Humanitní ideál je ideál, který je nejen náš ryze český, ale má ho každý národ. Je úkolem každého národa poznávat vlastní minulost a z té čerpat a zjistit, v čem spočívá. Naše národní obrození čerpá z ideje osvícenské Francouzské revoluce.⁴¹ Řídit se ideou humanity je věnovat se vzdělání, poznávat historii, uznávat přirozeného práva.

V návaznosti na politické směry té doby (socialismus, nacionalismu) volající po násilných staví práci. „Já jsem pro reformu prací, jsem pro ustavičné reformování (žádná

³⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 236 ISBN 8090265936.

³⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 348 ISBN 8090265936.

⁴⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. 4. vyd. Rozš. O pozdější stati. Praha: Bursík & Kohout, 1923. Myšlenky a zájmy doby, s. 8.

⁴¹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 342. ISBN 802020170x.

reformace nemůže být navždy hotová) a jsem proti všeliké revoluci násilím naprosto a za každou cenu.⁴² Humanita je odpírání jakémukoli násilí, neboť násilí plodí jen reakci. Místo toho má každý zrevolucionizovat ducha a věnovat se osvětové a politické práci. Ale už v České otázce naznačuje, že může nastat situace, kdy je potřeba použít násilí, ale jen v krajním případě nutné obrany: „1. Humanitní ideál po mém soudu dovoluje, abychom se železem bránili; ale jen bránili!

2. Historie a tedy zkušenost a život každého poučuje nás sdostatek, že násilná revoluce branná nebrání politické svobody, naopak, že ji poškozuj.

Nepřítele ideje humanitní spatřoval i v liberalismu jako v největším dědici myšlenek Francouzské revoluce, zejména v jeho mravním a náboženském indiferentismu a materialismu.

3.2. Reformace a národní obrození

Reformace v Čechách, započatá Husem, měla svůj specifický ráz a ovlivnila dění v celé Evropě. Hus, který požadoval mravní reformu církve a prosazování češtiny v bohoslužbě byl tak pro národní obroditele 18. a 19. století jedním z opěrných bodů jejich buditelských snah. V husitství Masaryk spatřuje ideu ryze českého charakteru, hovoří o „pokrokovosti“- „boj proti korupci hierarchie a tím zároveň boj za křesťanství ryzí, křesťanství v duchu evangelia, křesťanství ne slovy a formou, ale životem.“⁴⁴ Reformace

42 MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 246 ISBN 8090265936.

43 MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 246 ISBN 8090265936.

44 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. 4. vyd. Rozš. O pozdější stati. Praha: Bursík & Kohout, 1923. Myšlenky a zájmy doby, s. 107.

tak byla Masarykovi zrodem ideje humanitní⁴⁵, co se týče návaznosti v národním obrození. Dle Masaryka byla tak svým důsledkem i národnostní, co se týče jazykového požadavku. Zatímco Hus bojoval proti všemohoucnosti církve a státu, Jednota bratrská požadovala už podřízení státu autoritě svědomí, proto v ní spatřuje Masaryk vyvrcholení reformace.

Národní obrozenci čerpali z odkazu reformace i německé filozofie pro své vlastní výklady humanitní ideje a z nich čerpal Masaryk. Kollár, Dobrovský, Šafařík, Palacký a Havlíček – jejich idea humanity spočívala na základě Herderovy filozofie, že” není přirozeného práva národa nad národem, není přirozeného práva nedat národu vyvíjet se svým způsobem k ideálu humanity.“⁴⁶ Z přirozeného práva každého národa na sebeurčení čerpal i Masaryk a vycházel z toho, že řídit se humanitní ideou znamená být zároveň tolerantní vůči každému národu.

Kollár formuloval jako první ideál naplnění lidství ve slovanství a ostatní obrozenci to od něj přijali. Masaryk s tím nesouhlasí. Panslavismus a rusofilství je jen antagonismem vůči Němcům. Palacký první přeměnil ideu slovanskou v ideu národní a její naplnění vidí v náboženství.⁴⁷ Stejně jako Havlíček je zastáncem austroslavismu, který ztrácí význam po krvavém potlačení jara národů. Roku 1848 se stává se vůči osobností strany staročeské a formuluje v roce ideu federace slovanských národů v rámci říše Rakouska-Uherska, se kterou se ztotožňuje i Masaryk do vypuknutí 1. Světové války.

⁴⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. 4. vyd. Rozš. O pozdější stati. Praha: Bursík & Kohout, 1923. Myšlenky a zájmy doby, s. 19.

⁴⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 18 ISBN 8090265936.

⁴⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. s. 54 ISBN 8090265936.

4. Demokracie

Když Masaryk vytvářel samostatný československý stát, byl již dávno rozhodnut pro formu demokracie.⁴⁸ Demokracie mu ale nebyla jen formou vlády utvářející právní rámec celé společnosti, ale byla mu mnohem více – světonázorem. Pokud bylo dosud řečeno, že Masaryk chápe krizi moderního člověka jako ztrátu světonázoru, demokracie se mu v tomto stává východiskem, jak krizi překonat.

Demokracie mu byla především humanitou. To je základ veškerého mravního jednání člověka k okolí. Humanita je také základem mravnosti obecně, i vůči sobě samému. Je velký rozdíl mezi tradičním novověkým humanismem, který usiluje o to postavit namísto Boha do středu veškerenstva člověka, a humanitou. Humanita je lidskost a tedy i rovnost, ale ne ve smyslu kvalitativních rozdílů, ale ve smyslu, že každý máme nesmrtelnou duši, každý jsme si rovni před Bohem⁴⁹. Rozmanitost je třeba v demokracii hierarchicky organizovat. Každý máme v demokracii své místo, pokud pro ni pracujeme. Pracovat pro demokracii rovná se pracovat pro sebe a pro druhé. Demokracie není vykořisťovatelská, není tam určitá skupina nepracujících, která je nadřazena skupině pracujících a která požívá výsledků práce za nic. Pracovat musí každý.

Demokracie vyžaduje odpovědnost. Odpovědnost ve všech oblastech myšlení a jednání, odpovědnost za sebe, pro druhé, pro národ. Čím více pracuji pro demokracii (sebe i ostatní), tím větší odpovědnost mám. Odpovědnost rovná se svoboda, na základě Masarykova determinismu.

Masarykova demokracie je náboženská. Náboženství samo v sobě zahrnuje prvek humanity a mravnosti. Masaryk si velmi dobře uvědomoval, že náboženství společnost stmeluje, integruje do ní jednotlivce a umožňuje smysluplný život.⁵⁰ Teismus staví proti

⁴⁸ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 101, ISBN 8070231106.

⁴⁹ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 102, ISBN 8070231106.

⁵⁰ HAVELKA, Miloš in BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Vltava, s. 20. ISBN 8071066206.

konceptím historicko materialistickým (socialismus, marxismus, nacionalismus) a říká, že nabízí také řešení bídy, ale vše závisí na tom, do jaké míry bude každý individuálně demokracii prospívat. „Teism není jen osobní atitudou, je i kolektivním řádem a hledí vždy a všude stát se organizací. Láska rozumná, náboženství řízené rozumem bude uskutečňovat humanitu zákonem, ale nikdy nás nezbaví mravního závazku účasti a pomoci osobní.“⁵¹ Nikoli tedy masa, ale jednotlivec ovlivňuje podobu demokracie. Jeho demokracie “sub specie aeternitatis” je “demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližnímu a k bližním všem, je uskutečňováním božího řádu na zemi.”⁵²

Jestliže jsem již uvedla, že jádrem idealistické koncepce dějin u Masaryka a osou, na které se jako národ máme pohybovat, je ideál humanitní, tak Masaryk svoji koncepci ve filozofii demokracie rozšířil, ba téměř naplnil, a to i z praktického hlediska.

4.1. Demokracie a teokracie

Masaryk chápal vývoj demokracie jako postupný přerod z dřívějších státních teokratických zřízení. Ve starých dobách si člověk primitivní utvořil ze strachu z přírodních zákonů antropomorfní představu bohů, kteří jednali zle nebo dobře. Člověk si vytvářel kultu v bozích, ale i v lidských polobozích (král, císař, hierarcha, velekněz). Později se organizuje kněžská jednota v jeden celek (církev) a náboženství starého Řecka a Říma se tak rozvinulo ve středověkou teokracii – římskou a byzantskou. Souběžně se vyvíjely i státy v teokracii a ty byly aristokratické, kde císař a král plní roli neomylných prostředníků církve. Reformací se teokracie rozpadla na menší teokracie a to posílilo stát a podlomilo náboženský absolutismus. Buď zavládlo protestantství a zrušením askeze bylo vytvořeno nové mravní nazírání na svět a posíleny prvky společenského života jako je hospodárnost,

⁵¹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 329. ISBN 802020170x.

⁵² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 328. ISBN 802020170x.

rodinný život nebo pracovitost, nebo vyvolala reformace násilnou protireformaci, která mohla být provedena jedině za pomoci státu. V obojím případě vznikl státní absolutismus, který se potýkal s různými revolucemi až do “naší” doby. Tyto revoluce jsou nutné na cestě přechodu k demokracii od monarchismu a absolutismu. Masaryk je celý život důsledně proti revoluci: „Já jsem pro reformu prací, jsem pro ustavičné reformování (žádná reformace nemůže být navždy hotová) a jsem proti všeliké revoluci násilím naprosto a za každou cenu.“⁵³ Ale připouští revoluci, která je nutná v obraně: „1. Humanitní ideál po mém soudu dovoluje, abychom se železem bránili; ale jen bránili!

2. Historie a tedy zkušenost a život každého poučuje nás sdostatek, že násilná revoluce branná nebrání politické svobody, naopak, že ji poškozují.“⁵⁴ Důkazem je mu tak Velká francouzská revoluce. Ale zároveň uznává, že jejího myšlenkový výtěžek (prohlášení práv člověka) byl zásadní pro filozofii dějiny devatenáctého století.

„Aristokratická organizace společnosti spočívá na poměru nadřazenosti a podřazenosti individuí a jednotlivých organizací, demokracie usiluje o to, aby jeden byl vedle druhého: aristokracie znamená zcela jiné hodnocení člověka, nerovnost prohlašuje se za přirozenou a společensky i historicky za nutnou, lidé jsou tříděni v menšinu pánů a většinu poddaných; aristokratismus je organizace provedená mocí, demokratická společnost, v níž je jeden vedle druhého, má být bratrským a volným soužitím.“⁵⁵ Aristokracie je vláda několika málo jednotlivců nad poddanými a využívá tak výsledků práce pracujících pro nepracující. Aristokracie se projevuje ve všech sférách života, je

⁵³ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka: Naše nynější krize ; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000, s. 246 ISBN 8090265936.

⁵⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. *Česká otázka: Naše nynější krize ; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000, s. 246 ISBN 8090265936.

⁵⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Rev. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1996. K ruské filozofii dějin a náboženství, s. 389 ISBN 8090197167.

politická, sociální, hospodářská a vojenská, ale i mravní a náboženská. Neusiluje o spravedlnost prostřednictvím práva, ale právo používá k nespravedlnosti.

Aristokracie je mytická, jejím nástrojem je dedukce a slouží ji svoji metodou scholastika se svými dogmaty. Proto teokratická aristokracie stojí na transcendentálních dogmatech.. Filozoficky je tedy základem demokracie racionalistická skepse. Aristokratické teokracie fungovaly antropomorficky, lidé nejsou zvyklí používat kritické myšlení. Masaryk hovoří o potřebě “nového” člověka v demokracii, který sbírá co nejvíce zkušeností a ty ověřuje dalšími zkušenostmi a je pak schopný vyjít sám ze sebe, povznést se nad poměry, ke kterým je připoután zvykem, a je schopen se vžít do druhých, což je ku prospěchu celého národa.

4.2. Demokracie a vnitřní politika

“Jak budeme usilovat o demokracii v politice zahraniční, tak bude i v politice vnitřní demokracie naším programem: obnovili jsme svůj stát ve jménu demokratické svobody – udržíme jeho svobodu jen svobodou a svobodou vždy dokonalejší.”⁵⁶

Filozofie a náboženství Masarykovi sloužila k jeho výkladu humanitní a náboženské demokracie. Masaryk jako tvůrce našeho státu měl pochopitelně vypracovaný i systém politických zásad, kterými vést stát tak, aby o svobodu nepřišel znovu, neboť podle něj je i ztráta svobody způsobena mravním úpadkem, jak Masaryk formuloval už čtyři roky po České otázce v Palackého ideji státu českého: “Naopak, když jsme o dvě stě let později v podobném zápasu klesli jsme až téměř do hrobu, zavinili jsme to tím, že nepřečivše vzdělanosti ducha, ale rovnajíce se nepřátelům více mravní hnilobou nežli dostatkem moci, apelovali jsme byli sami k meči a k násilí.”⁵⁷

⁵⁶ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 101, ISBN 8070231106.

⁵⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Palackého idea národa českého*. Páté (čtvrté knižní) vyd. Praha: Čin, 1947, s. 20.

Ohledně vnitřní politiky byl Masaryk od začátku přesvědčen pro parlamentní demokracii. Jiná možnost než parlamentarismus ani v demokracii možná není než si volit do vlády svobodně zástupce. Za ideál považoval demokracii přímou, ale tu zavrhl jako nemožnou pro rostoucí počet obyvatelstva a národů. Pokud se ozývaly hlasy, že je parlamentarismus v krizi, Masaryk požadoval reformu voličů, aktivní politikou a vyšší mravností. To je jediná cesta k zlepšení poměrů. U poslanců dával speciální důraz na mravnost.⁵⁸

Vzdělání a školství je opěrný bod každé demokracie. Masaryk vidí problém v tom, že do politiky jdou často lidé bez vyššího školského vzdělání a to je potřeba změnit. Sice vzdělání samo o sobě nestačí, ale je potřeba to změnit. Pro demokracii je vzdělání velmi důležité. Je to něco, čím jako malý národ můžeme být skutečně světoví. Ve středním školství prosazuje klasická gymnázia a vyjadřuje se proti praktickým školám po vzoru Ameriky. Polovzdělání je důsledkem přechodu od teokracie k demokracii a k překonání tohoto je potřeba nejen kvalitního školství, ale také duchovní a mravní výchovy, sebevýchovy. “Ve škole, tj. na našich dětech, odehrává se boj státu a církve, boj mezi filozofií a teologií, boj dětí a otců, boj o světový názor na svět a na život.”⁵⁹

Veřejného mínění a kvalitní, pravdivá žurnalistika jsou také důležitými prvky, proto je nutné, aby byly svobodné. Svoboda veřejného mínění podmiňuje politickou svobodu a zaručuje právo kritizovat veřejný aparát i jednotlivce. Kritická metoda je tedy metodou demokratickou. Masaryk se vyjadřuje negativně vůči novinám, které přispívají určitým stranám a vyjadřuje pochybnosti o tom, zda takový tisk přispívá skutečně demokracii. “Pravdivost, řekl bych intelektuální čistota politiky a celého života, je různá podle dob,

⁵⁸ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 103, ISBN 8070231106.

⁵⁹ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 111, ISBN 8070231106.

národů, církví, stavů atd.”⁶⁰ Požaduje tedy pravdivou žurnalistiku, která je pravým opakem aristokratické.

Co se týká hospodářství, které bylo po první světové válce v zdevastovaném stavu, asi jako po každé válce, tak naprosto odmítal socialismus a komunismus. V kapitalismu viděl sílu demokracie – každému dává možnost být na svém místě podle schopností a nadání. “Na tomto stadiu vývoje demokracie spěje k odstranění bídy a velkých protiv bohatství; demokracie ani v oboru hospodářském nesmí být nivelizací, nýbrž kvalifikací.”⁶¹ Nedostatek kapitalismu spatřoval v tom, že i lidé nepracující si mohou přivlastňovat výtěžky práce ostatních. Dále požadoval zřízení sociálního pojištění a pojištění proti nezaměstnanosti. Také obce a stát by se měl starat o fyzické a duševní zdraví občanů, má fungovat ministerstvo sociální péče a ministerstvo zdravotnictví. Masaryk ohledně zdraví realisticky požaduje střídmost a mravnost, neboť jsme prý národem, kde ve zvýšené míře bují alkoholismus a přejídání. “Zdraví těla a ducha je zabezpečeno střídmostí a mravností: člověk si udržuje život a zůstává zdravým, má-li životní cíl, má-li oč se starat, miluje-li někoho a nemá-li strachu před smrtí.”⁶²

Demokracie vyžaduje aktivní účast na státním životě. Vymezuje se proti teoriím, které tvrdí, že stát je potřeba zrušit, že to násilnická forma potlačování svobody, že je nepřirozený, tedy proti marxismu a anarchismu zejména. Funkci státu vnímá jako nenahraditelnou, nutnou. I když jsou různé formy států – některé vznikaly na základě uchvácení násilnou silou, některé vzájemnou dohodu. U vzniku každého typu státu ale musela být ale nějaká dohoda, tzn. i v teokraciích existoval nějaký prvek mravní, na

⁶⁰ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 112, ISBN 8070231106.

⁶¹ MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 105, ISBN 8070231106.

⁶² MASARYK, Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, s. 107, ISBN 8070231106.

kterém se stát ustanovil. Není možné, aby jednatlivec uchvátil silou celý národ nebo národy.

5. Masarykova vize České republiky ve světovém demokratickém společenství

“Jednotná organizace všech národů světa celého člověčenstva, je počátkem nové doby, doby, v níž národové a celé lidstvo vědomě budou pokračovat ve svém vývoji.”⁶³

Dualismus Rakouska Uherska byl velkým zklamáním pro Čechy. Samostatnost českého státu se nedařilo rozumnými cestami politických diskusí vymoci, přestože císař František Josef (uvědomoval si situaci a důležitost hospodářské funkce českého národa) několikrát slíbil, že se nechá korunovat na českého krále. To ale neudělal a Čechy si vykupoval menšími ústupky (zřízení univerzity). Masaryk proto na začátku války již byl pevně rozhodnut Rakousko Uhersko nepodporovat a zasadit se pro vytvoření samostatného státu. „Takový je stav věci podnes. Rakousko stavši se dualismem Rakouskem-Uherskem, je organisovaným násilím německé minority v Rakousku, maďarské v Uhrách; státoprávně je dualism nelojálnost a přímo komplot dynastie s Němci a Maďary proti Čechům;“⁶⁴

Při vypuknutí první světové války bylo tedy zřejmé, že většina národa už nestojí o demokratizační a federalizační proces v rámci Rakouska-Uherska, tím spíše Masaryk, který byl zcestovalý a znalý historie ostatních národů natolik, aby se rozhodl pro boj za osamostatnění českého národa. O přirozeném právu českých zemí na sebeurčení se Masaryk vyjadřuje takto: „Dokázal takto skutkem, že je života schopný, že je energický a že dovede čelit náporu imperialistického Německa a Rakouska, neboť, a bylo to již zdůrazněno, na tento vysoký stupeň vzdělanosti se Čechové vyšinuli z vlastní síly, bez pomoci dynastie a Rakouska. Pokud tedy kultura je argumentem pro politickou

⁶³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 21 ISBN 9788086142555.

⁶⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 96 ISBN 9788086142555.

samostatnost (administrace státu vzděláním obyvatelstva se usnadňuje, zejména administrace demokratická), Čechové a Slováci toho argumentu plným právem mohou užívat, neboť nejsou méně kulturní než jejich potlačovatelé Němci a Maďaři.”⁶⁵

Ve svém spisu *Nová Evropa* (1917) Masaryk popisuje plán na uskutečnění samostatného československého státu a jako součást této koncepce požaduje i demokratizaci celé Evropy. Přičlenění Slovenska k našemu území vysvětluje takto: “Mimo to mají přirozené a historické právo na přičlenění Slovenska brutálně potlačeného Maďary. Slovensko, tvořící jádro velkomoravské říše, bylo Maďary odtrženo v X. stol., později bylo na krátko se svými soukmenovci politicky spojeno, čas bylo samostatné. Kulturně Slováci zůstali stále v těsném svazku s Čechy. Maďaři kulturně záviseli na Slovácích. Spojení Čechů a Slováků je tudíž požadavek legitimní.”⁶⁶

Masaryk se navíc obával pangermánského programu, která by vítězství na straně Dohody mohlo dát volný průběh: „Tento skutečný vývoj Německa a jeho politického vlivu v Evropě a v celém světě blížil se ideálům pangermánského imperialismu; ustálil se zejména pojem Centrální Evropy pod německým vedením, – Německo, Rakousko-Uhersko, Balkán a Turecko. Tato Centrální Evropa, obsahující Turecko, přirozeně se přičleňovala k Asii a k Africe, v níž získány značné kolonie; pangermánští spisovatelé mluví proto o doplnění Centrální Evropy Centrální Afrikou. Rakouský pangermán ustálil heslový program: Berlín-Bagdad, kteréžto heslo by se dalo docela dobře nahradit heslem: Berlín-Kairo. Z Berlína do Bagdadu cesta vede přes Prahu, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Sofii, Cařihrad; do Kaira vede táž dráha, a kratší, přes Prahu, Vídeň, Terst a Soluň, mořem k Suezskému kanálu, k italskému a francouzskému pobřeží africkému.”⁶⁷

⁶⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 101. ISBN 9788086142555.

⁶⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 99. ISBN 9788086142555.

⁶⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 26. ISBN 9788086142555.

Podstatným aktem při koncepci demokratizace Evropy byla u Masaryka veřejná přednáška na londýnské King's College, při slavnostním zahájení nově zřízené školy slovanských studií, s názvem *The Problem of Small Nations in European Crisis* (Problém malých národů v evropské krizi), kterou pronesl 19.10.1915. a konstatoval, že v Evropě je dvakrát větší počet národů než států a ukázal ohnisko neustálých konfliktů – tedy i této války – od Terstu přes Soluň, Cařihrad, Gdaňsk, Petrohrad k Berlínu.⁶⁸ Konflikt vyvolaný Německem prostřednictvím svého vazala Rakouska-Uherska byl tedy jasnou tendencí k expanzivní pangermánské iniciativě. Bylo tedy zřejmé, že je nutné, aby obě mocnosti padly a vytvořila se alternativa s demokratizační tendencí vůči malým národům a tak i celé Evropě. „President Wilson je si vědom, že integrita Rakouska – Uherska znamená vítězství německé. Už proto, že by ta integrita znemožnila vlastní italský a polský program presidentův; a president Wilson sám velmi dobře prohlédl, že Německo, kontrolující Rakousko-Uhersko a tím Balkán a Turecko, uskuteční pangermánský plán Berlín-Bagdad, čímž celý svět bude znepokojen a mír znemožněn.“⁶⁹

Masaryk tak spolu s požadavkem na vytvoření Československého státu na základě ideje humanitní požaduje i mezinárodní humanitu, vytvoření států na základě národností. Respektive národní otázka mu byla zároveň i mezinárodní: „Svým rozsahem státy by se měly rovnat národům. Národy jsou přirozenou organizací lidstva, národnost je nejlepší zárukou mezinárodnosti, která stejně je cílem evropského vývoje jako národnost. Jedna podmiňuje druhou. Státy jsou prostředkem národa, vývoj národů je cíl. Demokracie proto přijímá novodobý princip národnostní a odvrhuje (pruský) étatism, zbožňování států a tudíž dynastií. Neběží jen o svobodu národů, nýbrž také o jejich sjednocení. Heslo „bez

⁶⁸ BEDNÁŘ, Miloslav in SYLLABA, Theodor. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na filoz. fak. Univ. Karlovy v Praze*. Praha: Univerzita Karlova, 1992, s. 72.

⁶⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s.34 ISBN 9788086142555.

annexe“ není jasné; právo sebeurčení národů, prohlášené ruskou revolucí, vyžaduje změny politických hranic. Státy musí být znárodněny.”⁷⁰

Masaryk se za války spojil s emigranty ze střední Evropy, aby je pro svou myšlenku získal. To se podařilo, r. 1918 tuto vizi představil prezidentovi Wilsonovi a ten ji přijal. Část původního washingtonského Prohlášení nezávislosti československého národa obsahovala tuto pasáž: “Ve své zahraniční politice se československý stát bude účinně podílet na reorganizaci východní Evropy, a tím celé Evropy a lidstva; naše národní politika bude podporovat žádoucí mezinárodnost.”⁷¹ Později požádal o původní formulaci mírových požadavků, protože si uvědomoval obtížnost tohoto úkolu.

Zejména v této ohrožené oblasti (mezi Ruskem a Německem) je potřeba, aby se národy sdružovaly ve federace, případně dál i ve větší celky. V této vizi viděl nakonec federativní Evropu jako kontinent svobodných národů.⁷² První světová válka mu byla důkazem, kam až může zajít tendence utlačovatelských velmocí a nepřál si, aby se situace ještě někdy opakovala. Tento světový konflikt mu byl zároveň největším a nejhorším důsledkem dějinného procesu přechodu od teokracie k demokracii, počínající velmi pozvolna po Velké francouzské revoluci a s větší mírou v 19. století. I proto se zasadil osobně k vyřešení tohoto problému. “Theokratism musí ve všech státech Evropy být zrušen; církve musí být svobodny, nesmí se jich zneužívat pro politické cíle. V té věci je americký systém v poměru státu k církvi vhodným vzorem.”⁷³ Proto považoval za řešení semknutí evropských národů v rámci kulturní, hospodářské a politické spolupráce.

⁷⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 131 ISBN 9788086142555.

⁷¹ BEDNÁŘ, Miloslav in SYLLABA, Theodor. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na filoz. fak. Univ. Karlovy v Praze*. Praha: Univerzita Karlova, 1992, s. 78.

⁷² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 56 ISBN 9788086142555.

⁷³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 132 ISBN 9788086142555.

Jádro problému spatřoval v tom, že německé národy se řídily filozofií nikoli humanistickou - Herdera nebo Kanta, ale Hegela nebo Nietzscheho. Pruská státní idea se tak od poloviny 19. stala násilnou. Masaryk si sliboval od porážky Němců, že se tak navrátí zpět k filozofii humanismu.⁷⁴ Tato vize bohužel ztroskotala.

Uvědomoval si, že jsou to právě malé národy, kdo nejvíc trpí v této válce. A zakládal na humanitní ideji právo malých národů na sebeurčení a povinnost ostatních národů toto respektovat. Bohužel tato myšlenka se prakticky neujala.

To, že Masaryk jako ideový tvůrce zahraniční československé politiky (spolu s Edvardem Benešem) dával specifický ráz této činnosti, vyplývá i z toho, že jsme byli od samého založení Společnosti národů jedním z hlavních pilířů. Společnost národů byla první mezinárodní organizace, která činila rozhodnutí s ohledem na všechny členské státy a nejen na velmoce. Dalším důkazem naší mezinárodní humánní politiky byl fakt, že jsme přispívali válkou zbídačenému Rakousku (uhlí, brambory,...), které nám nebylo ochotné dát samostatnost. Masaryk chápal zkrátka Evropu jako celek.

5.1. Upravení hranic po první světové válce na základě demokratického míru

Masaryk v Nové Evropě podává návrh na vyřešení národnostních otázek světa ustanovením hranic států na základě demokratizačních snah Spojenců, aby se co nejvíce eliminoval další případný konflikt. Masaryk propracoval dopodrobna návrh na uspořádání oné kritické oblasti Východní Evropy. Většina těchto požadavků byla splněna.

“Vinou německé výbojnosti a pangermánského náporu na východ jsou národnostní otázky nejakutnější ve Východní Evropě: Prusko, Rakousko-Uhersko, Balkán, Rusko musí být politicky reorganizováno. Rekonstrukce Východu je nejpřednějším úkolem války a

⁷⁴ OPAT, Jaroslav in SYLLABA, Theodor. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na filoz. fak. Univ. Karlovy v Praze*. Praha: Univerzita Karlova, 1992, s. 35.

míru.⁷⁵ Na západě Evropy tak akutní problém není, národy mají své státy, „ale na Východě mimo to musí být stvořeny nové státy, nové formy vlády, a musí být položeny základy civilizovaného života.“⁷⁶

Národy musí být osvobozeny z područí Německa. Německo se vzdá Alsaska-Lotrinska, Šlesvicka. Poláci v Poznani by měli být připojeni k Rusku a Rakousku. Češi v pruském Slezsku by měli být připojeni k Čechám. Lužičané mohou být připojeni k Čechám, pokud si budou přát, Litevci budou připojeni k Litvě. Polský národ v Prusku, Rakousku a Rusku vytvoří samostatný stát.

„České země (Čechy, Morava, Slezsko) se Slovenskem budou tvořit samostatný stát. Hranice Českých zemí jsou dány, neboť Český Stát je dosud právně samostatný; v tak zvaném německém území v Čechách (a na Moravě a ve Slezsku) je mnoho českých obyvatelů, je proto spravedlivé, aby je obnovený stát podržel; bylo by nespravedlivé obětovat několik set tisíc Čechů pangermánům. Ještě v roce 1861 Němci v Čechách byli zajedno s Čechy v požadavku korunovace Františka Josefa za krále českého, – lze doufat, že po válce Němci v Čechách nechají národního šovinismu, do kterého byli vehnání surovou pangermánskou agitací. Mnozí Němci sami protestovali proti pangermánskému úsilí po odtržení severních a západních Čech a určení nového hlavního města v jednom z německých měst.“⁷⁷

Část Maďarů na jihu se přimkne k Slovensku, ale za to jim zůstane velká minorita v Maďarsku. Uherští Malorusové by mohli být autonomní částí Československa. Malorusové v Haliči, Bukovině sami rozhodnou o své budoucnosti. Maďarský národ vytvoří samostatný stát. Rumuni v Rakousku, Uhersku, Rusku případnou Rumunsku.

⁷⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 133 ISBN 9788086142555.

⁷⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 133 ISBN 9788086142555.

⁷⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Vydání páté. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016, s. 134 ISBN 9788086142555.

Jihoslované vytvoří federaci vedenou Srbskem. Černá Hora si v parlamentu zvolí, zda chce být připojena k Srbsku. Bulharsko bude jako před válkou, může se rozšířit o část tureckého území. Albánie zůstane svobodná, nebo se podle vlastního rozhodnutí může připojit k Řecku nebo Srbsku. Turecko nebude mít v Evropě žádné panství. Řecku by měla být vrácena města. Německé provincie rakouské budou státem samostatným. Rusko se zorganizuje ve federaci národů. Ukrajina bude autonomní část.

Asie – západní evropská část bude organizována v dohodě s Ruskem, části Anglie a Francie zůstanou jim. Afrika zůstane doménou Anglie a Francie. Amerika nepřipustí nikde na svém území německých kolonií. V koloniích musí administrativa dbát na potřeby tamních národů a vzdělávat je. Židé budou po celém světě mít rovnost s ostatními občany, bude podporován sionismus.

5.2. Poválečná Mezinárodnost Československa

Masarykova koncepce Spojených států evropských se dále nerozvíjela. Uchovala se jen v podobě torza, tj. “Malé dohody”, což byly bilaterální dohody, které od roku 1920 vznikaly mezi Československem, Rumunskem a Jugoslávií jako spojenecký plán Francie proti ohrožení Rakouska a Maďarska v zemích jejich bývalých území. V Ženevě Malá dohoda ustanovila svou stálou radu se společným sekretariátem pro koordinaci zahraniční politiky a Hospodářskou radu pro řízení v ekonomické oblasti. Ve Společnosti národů vystupoval vždy jeden ministr jménem všem a pokaždé se střídali. Obdobou tohoto byl po druhé světové válce Benelux, který jen potvrzuje správnost tohoto záměru

Masaryk byl podpůrcem Společnosti národů. Byl do dle něj prostředek pro spravedlivé zastoupení malých národů, jako jsme byli my. Velice se zajímal o samotné dění ve Společnosti národů, dokonce si nechal zasílat tři kopie všech publikací jejího tajemníka. Nešlo pouze o to, že Společnost národů potvrdila právo na naši samostatnost, ale hlavní důvod byl v Masarykově náklonnosti k multilaterální diplomacii, která byla zavedena namísto bilaterální, která dle něj vedla pouze k tajnůstkářství, uzavírání tajných dohod apod. Masaryk, který vzhlížel ke Spojeným státům, byl velice zklamán, že neprojeví ani

špetku zájmu o Společnost národů. Dokonce se v roce 1923 s americkým novinářem Sweetzerem pokusili obnovit reputaci Společnosti národů ve Spojených státech, leč marně.

5.3. Panevropa

Richard Coudenhove-Kalergi byl Rakouský diplomat, hovořil šestnácti jazyky. Byl anti-nacionalista, což je u něj zcela pochopitelné, když vezmeme v úvahu jeho předky – matka byla Japonka, otec pocházel z brabantské rodiny smíšené s krétskými předky, sám byl Rakušan a v roce 1919 se stal občanem Československé republiky. Jelikož jeho otec pracoval pro rakousko-uherskou šlechtu, tak pro něj světová válka, potažmo rozpad Rakousko-Uherska, byla katastrofou. Díky svému otci ke šlechtě patřil, takže se ho přímo týkalo deklasování šlechty.

Byl velice ovlivněn knihou „Zánik západu“ od Oswalda Spenglera. Díky tomu se vehementně začal zabývat otázkou, jak odstranit kořeny francouzskou-německé nevraživosti. Počátkem dvacátých let dvacátého století tedy začal přemýšlet nad tím, jak začlenit Francii i Německo do jednoho společenství, které by sdružovalo všechny státy Evropy. Tento evropský blok byl hlavním bodem jeho celoživotního projektu, tj. panevropského hnutí. Celý jeho nápad vycházel z práce Alfreda Hermanna Frieda (1864-1921). Název převzal z jeho studie o panamerikanismu, myšlenku samotnou poté z jeho nápadu na zřízení panevropské kanceláře, která měla zabránit válce a byla by počátkem pacifistické dohody pro celou Evropu.

Richard Coudenhove-Kalergi to chtěl ovšem posunout na celosvětovou úroveň vytvořením pěti bloků – britského, panevropského, panamerického, čínsko-japonského a ruského. Jelikož byla Společnost národů již od počátku považována za slabou, tak chtěl svůj projekt předložit vysokým politikům. Rozhodl se začít u Masaryka, protože ho považoval za politika, kterému se nikdo jiný nevyrovnal morální autoritou ani moudrostí.

S Masarykem se poprvé setkal v roce 1920, což byl rok, ve kterém na tom nebyl zdravotně nejlépe. Masaryk byl jeho nápadu nakloněn, leč si nemyslel, že by byl v dané době uskutečnitelný – hlavně kvůli nacionalismu jednotlivých států.

V roce 1922 vydal dva články, kterými upoutal politiky. 18. října „Záchrana Evropy“ a 17. listopadu „Panevropa: návrh“. V obou předváděl myšlenky, které již byly mnohem propracovanější, než jeho původních pět bloků. Panevropský svaz nás měl všechny chránit proti Rusku, měl zabránit válkám mezi evropskými státy, zvýšit hospodářský potenciál díky evropské celní unii a naprostou nezávislost (politickou, ekonomickou i kulturní) na zbytku světa.

V díle Pan-Evropa (1922) přinesl další důvod a tím byla neutralizace Evropy v případě další světové války. V listopadu 1922 dostal od Masaryka výtisk německého vydání jeho knihy „Nová Evropa“, která mu pravděpodobně lehce pomohla s jeho další knihou, kterou vydal v němčině v roce 1923 (1926 přeložena do angličtiny a češtiny) „Pan-Evropa“ (Paneuropa). V tomto díle navrhoval uspořádání celého světa, nejen Evropy. Evropa měla být v podobě federace či dokonce konfederace díky velkému množství národů.⁷⁸

V následujících letech po vydání jeho stěžejního díla se s Masarykem setkal několikrát – každý rok. Coudenhove-Kalergi si založil měsíčník „Paneuropa“, ve kterém k výročí Masarykových osmdesátých a pětadesátých narozenin otiskl článek, ve kterém vyjadřoval svůj obdiv k prezidentu Masarykovi. Zdůrazňoval jeho chování, které se dle něj od dob, kdy Masaryk byl pouhým studentem nezměnilo, stále jednal s ostatními, jako člověk, který si nic nepotřeboval dokazovat.

V roce 1924 seznámil Coudenhove-Kalergiho s Edvardem Benešem, který mu posléze pomohl s panevropským hnutím třemi body. Zavázal se založit československou sekci Panevropské unit. Dal Coudenhove-Kalergimu vystavit československý diplomatický pas, což mu usnadnilo styky s vysoce postavenými politiky. A v neposlední řadě sepsal

⁷⁸ SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Paseka, 2004. Historická paměť, s. 253 ISBN 8071856797.

předmluvu pro český překlad pro „Pan-Evropu“ a rozhodl se být čestným předsedou na prvním panevropském sjezdu.

Masaryk i Coudenhove-Kalergi se shodovali také v otázce Ruska. Coudenhove-Kalergi dokonce tvrdil, že Rusko je neslučitelné s Evropou dvacátých let dvacátého století, proto chtěl, aby se Evropa co nejrychleji spojila do Panevropy, aby se mohla před Ruskem bránit. Taktéž se shodovali, že bylo třeba kolektivní bezpečnosti, kterou malé státy potřebovali.

Jedna z věcí ve které se ovšem neshodovali byl dosti germánský tón, který se skrýval za Panevropou. Coudenhove-Kalergi měl germánské kořeny a jeho nápad byl financován například hamburským bankéřem Maxem Warburgem, což bylo něco, co například ve francouzských diplomatických kruzích vyvolávalo obavy.

Hlavní věcí ve které se ovšem neshodovali, byla absence Velké Británie v Panevropském projektu. Coudenhove-Kalergi ji do něj nechtěl zakomponovat z důvodu, že pod ní spadaly Austrálie, Kanada a Jižní Afrika, což byly velké a mocné země, které mohli zatáhnout Evropu (Panevropu) do válečného konfliktu, který se jí ve skutečnosti vůbec netýkal. Masaryk na to měl samozřejmě zcela opačný názor, jelikož v Londýně strávil většinu války, oblékal se dle londýnské módy a měl ve Velké Británii spoustu přátel.

Tomáš Garrigue Masaryk nikdy, v žádné knize Richarda Coudenhove-Kalergiho necitoval. Oba se setkávali, diskutovali spolu, panovala mezi nimi vzájemná úcta, ale nikdy jeden pro druhého nebyli inspirací.

Primární literatura:

MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří, ed. Česká otázka: Naše nynější krize; Jan Hus. Česká otázka 8. Vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9.vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000. ISBN 8090265936

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jan Hus: naše obrození a naše reformace*. 4. vyd., rozš. o pozdější stati. Praha: Bursík & Kohout, 1923. Myšlenky a zájmy doby.

MASARYK, T. G., *Moderní člověka a náboženství*. 2. vyd. Praha: Ústav T.G.Masaryka, 2000. ISBN 8086142086.

MASARYK, Tomáš Garrigue a Koloman GAJAN. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991. ISBN 8070231106.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Palackého idea národa českého*. Páté (čtvrté knižní) vyd. Praha: Čin, 1947. Živá věda.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Rev vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1996. K ruské filozofii dějin a náboženství. ISBN 8090197167.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 3. české vyd. Praha: Čin, 1930

Sekundární literatura:

BEDNÁŘ, Miloslav. *České myšlení*. Praha: Filosofia, 1996. Studie a prameny k českým dějinám, sv. 2. ISBN 80-7007-088-9.

BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. Knižnice Klubu Vltava. ISBN 8071066206.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 802020170x.

KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1987.

LUDWIG, Emil. *Duch a čin: rozmluvy s Masarykem*. Praha: Čin, 1935. Knihovna Tvůrcové a díla.

MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002. ISBN 8086207420.

OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882 – 1893 : (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 8070230444.

OPAT, Jaroslav. *Masarykiana a jiné studie (1980 – 1994)*. Praha : Ústav T. G. Masaryka, 1994. ISBN 8090147852.

OPAT, Jaroslav. *Masarykiana a jiné studie II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2006. ISBN 8086142213.

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Paseka, 2004. Historická paměť. ISBN 8071856797.

SYLLABA, Theodor. *Masaryk a myšlenka evropské jednoty: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 13. a 14. června 1991 na filoz. fak. Univ. Karlovy v Praze*. Praha: Univerzita Karlova, 1992

ZÁVĚR

Masaryk se zabýval problematikou krize člověka a „člověčenstva“ obecně. V rámci své celoživotní velkolepé práce tuto problematiku rozšířil z oblasti filozofické na oblast politickou. Dal nejen celému národu, ale celému Evropskému kontinentu návod na východisko z takových krizí, které leží vnitru každého z nás – poznávat, sbírat fakta, kriticky uvažovat, žít mravně „sub specie aeternitatis“, tolerovat se navzájem. Jen to je cesta jak dosáhnout plného lidství a skrz to vede cesta k naplnění národního potenciálu, který se vždy projeví v mezinárodním charakteru. To je demokracie – tradice, která má v Čechách kořeny více než kdekoli jinde, a která nebyla nikdy umlčena přes veškeré snahy nejruznějších velmocí.

Masaryk tvrdil, že je československému národu zapotřebí žít minimálně padesát let v demokratickém zřízení, aby v něm povstal „nový člověk“, tedy ten, kdo bude schopný překonat zvyky, které mu byly vnuceny pod nadvládou aristokratické teokracie a bude tak moci plně rozvinout pochopení pro druhého a z jinakosti čerpat, nikoli ji svazovat. Bohužel je smutné, že zatím nenastal stav, kdy bychom mohli zhodnotit relevantnost této myšlenky, protože brzy po jeho smrti jsme spadli pod diktát dvou totalitních režimů, a lze bohužel smutně konstatovat, že obě měly na náš národ devastační dopad, co se týče těch prvků, které Masaryk neustále zdůrazňoval – mravnost, vzdělanost, kultura.

Jeho poválečný koncept ohledně národů federalizace demokratických států „střední“ Evropy a Československa v něm začleněném se sice ve své finální fázi neuskutečnil. Ale fakt, že s obdobným myšlenkovým konstruktem přišel Konrad Hermann Joseph Adenauer, který dal později vznik dnešní Evropské unii, činí Masarykovy myšlenky nejen zajímavé a nadčasové, ale stále víc by měly nutit každého Čecha je revidovat.

SUMMARY:

Masaryk has been concerned with matters of human crisis and „serfdom“ generally. In the frame of his lifelong work he spread these matters from a philosophical sphere to a political sphere. He gave to our nation and even to the whole European continent a way from crises, that lie deep inside of every one of us – recognise, look for facts, critical thinking, live ethically „sub specie aeternitatis“, tolerate each other. It's the only way how to achieve complete humanity and through that goes a way to the fulfillment of national potential, which always shows in an international character. That is a democracy – tradition, which has roots in Bohemia more than in any other country, and which couldn't be silenced by anyone and a lot of powers have tried. Masaryk stated, that czechoslovakian nation needs to live at least fifty years in a democratic system, to become a „new man“, man who would be able to go out of his comfort zone. Unfortunately it's sad to say that we are still not there. Soon after his passing went under the dictatorship of two totalitarian regimes and both of them had a devastating effect on our nation. Especially about the things that Masaryk talked about – morality, intelligence and culture.

His after war concept about federalization of democratic countries of central Europe didn't in the end happen. But the fact, that with similar idea came Konrad Hermann Joseph Adenauer which later helped with the emergence of the European Union shows how timeless and interesting were Masaryk's ideas and it should be apparent for everyone to revise them.